

KAMIL PAWLAK

ΙΠΠΙΚΑ POSEJDIPPOSA NA TLE PIEŚNI PINDARA

Spośród wszystkich konkurencji rozgrywanych podczas igrzysk panhelleńskich, czy to w Olimpii, Delfach, Nemei, czy na Istmie, najkosztowniejsze i najbardziej prestiżowe były zawody hippiczne: wyścigi rydwanów czterokonnych – τὸ τέθριππον, wyścigi wierzchem – ὁ κέλης, wyścigi zaprzęgów dwukonnych – ἡ συνωρίς, wyścigi źrebaków – ὁ πῶλος, wyścigi mulich zaprzęgów – ἡ ἀπήνη, wyścigi wierzchem na klaczy – ἡ κάλλιη. Nie wszystkie wymienione konkurencje pojawiły się na początku trwania igrzysk panhelleńskich, także nie wszystkie miały długi żywot.

Z sukcesami hippicznymi nierozzerwalnie związana jest twórczość poetów. Od pisanych prozą lub wierszem utworów inskrypcyjnych do pieśni na cześć zwycięzców autorstwa Simonidesa, Bakchylidesa, Pindara i innych. Od końca VI w. p.n.e. w Grecji stawiano spiżowe pomniki upamiętniające sukcesy hippiczne poszczególnych zawodników. Tym dziełom sztuki rzeźbiarskiej bardzo często towarzyszyła inskrypcja umieszczona na bazie posągu. Napis informował, dla kogo dzieło zostało stworzone i z jakiej okazji oraz dlaczego znajduje się właśnie w tym miejscu. W inskrypcji zatem pojawiała się, zwykle po elemencie deiktycznym, imię samego triumfatora i ojca zawodnika, także nazwa ojczyzny, rodzaj obchodzonej uroczystości, nazwa zwycięskiej dyscypliny oraz doprecyzowanie kategorii, do której triumfator lub też czasami zwycięski koń, został zakwalifikowany. U schyłku wieku V p.n.e. wśród epigramatów na bazie posągu pojawia się już nieco więcej informacji. Podaje się liczbę dotychczasowych zwycięstw sportowych i wzmiankuje się o członkach rodu, którzy mogą pochwalić się sukcesami agonistycznymi. W uczonej epoce aleksandryjskiej natomiast omawiane utwory inskrypcyjne wzbogacają swoją poetykę o elementy zapożyczone z epinikiów. Są to: dopracowanie w obrębie kompozycji tekstu, apostrofy do boga, samego triumfatora, do ojczyzny zwycięzcy, do miejsca igrzysk oraz celowe zwlekanie z podaniem podstawowych informacji o zawodniku – imię.

Spadkobiercą obu tych tradycji, inskrypcyjnej i związanej z epinikionami, jest Posejdippos z Pelli (ok. 310 – ok. 240 r. p.n.e.). Epigramaty poety upamiętniające zwycięstwa w zawodach hippicznych, które stanowią szóstą sekcję zwaną *Ιππικά* (utwory 71–88) w papirusie mediolańskim¹, są bezpośrednią kontynuacją inskrypcji znajdujących się na bazach posągów przedstawiających zwycięskiego konia (także cały

¹ Papiro Milano-Vogliano VIII 309.

zaprzęg z woźnicą, tylko rydwan bez woźnicy lub jedynie triumfatora) stawianych w miejscach igrzysk panhelleńskich. Utwory Posejdipposa, które sławią hippiczne sukcesy Bereniki, całej dynastii Ptolemeusza oraz mniej znaczących osób, przywołują na myśl znakomite pieśni Pindara na cześć zwycięzców w zawodach hippicznych. Epigramatyk z Pelli z pewnością znał dorobek poetycki Pindara, który, obok Symonidesa z Keos i Bakchylidesa, tworzył pieśni chóralne na cześć zwycięzców. Warto przyrzeć się bliżej charakterystycznym dla epinikiów cechom, które są obecne w *Ἰππικά* Posejdipposa. Być może poeta z Pelli wzorował się na epinikiach właśnie najlepszego przedstawiciela poezji chóralnej. Czy Posejdippos, często nazywany poetą dworskim, chciał stworzyć epigramat godny pochwalnych utworów hippicznych Pindara dla arystokratycznych głów swoich czasów? Może epoka, w której żył i tworzył, lub dokładniej – poetyka czasów hellenistycznych, skłoniła poetę z Pelli do stworzenia *miniaturowego epinikionu*, wpisanego w formę epigramatu, podobnie jak wymusiła powstanie epyllionu – eposu w miniaturze? Znakomity materiał badawczy, jakiego dostarczają pieśni Pindara na zwycięzców w zawodach hippicznych i epigramaty z sekcji *Ἰππικά* autorstwa Posejdipposa, pozwola dokonać pewnej analizy.

Przed zagłębieniem się w warstwę językową utworów Posejdipposa i Pindara traktujących o zwycięstwach w agonach hippicznych, należy zaproponować pewien formalny podział. Wśród *Ἰππικά* Pindara wyróżniamy: ody triumfalne upamiętniające sukces odniesiony w wyścigach rydwanów (*Oda Olimpijska* II, III, IV, *Pytyjska* I, IV, V, VI, VII, *Nemejska* I, IX, *Istmijska* I, II, III), zwycięstwo w wyścigach wierzchowców (Ol. I) oraz wyścigi wozów z mulim zaprzęgiem (Ol. V, VI). Podobnego rozróżnienia można dokonać wśród epigramatów hippicznych Posejdipposa: wyścigi rydwanów (72², 74, 75, 77, 78, 79, 87, 88 i w złym stanie zachowany epigramat 81) oraz wyścigi wierzchem (71, 73, 76, 82, 83, 84, 85, 86). Spośród dwóch (80 i 81) zachowanych fragmentarycznie utworów szóstej sekcji, tylko epigramatu 80 nie można przyporządkować.

Na podstawie wersów 3–4 epigramat AP V 202; 127³AB Posejdipposa można zakwalifikować do traktujących o wyścigach wierzchem, choć należy podkreślić, że wyrażenia zaczerpnięte z agonistyki hippicznej mają tutaj znaczenie metaforyczne o zabarwieniu erotycznym: *νικήσασα κέλητι*⁴ *Φιλανίδα τήν πολύχαρμον / έσπερινών πώλων* ἄρτι φρουασσομένων⁵.

Poza przedstawionym już podziałem utworów „nowego”⁶ Posejdipposa proponuję jeszcze jeden: epigramaty mocno powiązane z tradycją napisów na bazach

² Numerację epigramatów Posejdipposa podają z wydania: *Posidippi Pellaei quae supersunt omnia*, edd. C. Austin et G. Bastianini, Milano 2002.

³ Po średniku w wypadku utworów „starego” Posejdipposa podają numerację epigramatów z: *Posidippi Pellaei quae supersunt omnia*, *op. cit.*

⁴ Wszelkie podkreślenia w tekście greckim pochodzą od autora artykułu.

⁵ Tekst wszystkich zamieszczonych w artykule epigramatów Posejdipposa pochodzi z wydania włoskiego: *Posidippi Pellaei quae supersunt omnia*, *op. cit.*

⁶ Epigramaty znalezione pod koniec XX wieku w kartonazie mumii egipskiej, tzw. papyrus mediolański (P. Mil. Vogl. VIII 309).

posągów hippicznych (71, 73, 75, 77, 85, 86), epigramaty o zabarwieniu ekfrastycznym (72, 76), epigramaty wotywnie (83 oraz 74), epigramaty zbliżone do tradycji epinikiów (78, 79, 82, 84, 87, 88 oraz 74). Do utworów wotywnych należy dodać jeszcze epigramat AP V 202; 127AB Posejdipposa, w którym Plangon składa w darze dla Afrodyty bat i lejce.

Wśród epigramatów „nowego” Posejdipposa mocno związanych z tradycją napisów na bazach posągów oraz utworów o zabarwieniu ekfrastycznym, które również odnoszą się do tej tradycji, znajdujemy następujące informacje:

- imię triumfatora, np.:
 Ἰππόστρατος (epigr. 71, w. 3),
 Τρυγαῖον (73,4),
 Ἀμύντας (85,1),
 Εὐβώταν (86,4),
 Μολύκωι (72,3),
 Ἐτεάρχωι (76,1);
- nazwa ojczyzny, np.:
 Θεσσαλία (71,4),
 τοῦ Λακεδαιμονίου (75,4),
 πατρίδα Θεσσαλίαν (85,4),
 Μεσσηνίος (86,3);
- rodzaj uroczystości sportowej, w tym nazwa miejsca zawodów, np.:
 ἐν Ὀλυμπίαι (73,1),
 στέφανον τὸν Ὀλυμπικὸν (75,3),
 Ὀλύμπια νικῶ (77,1),
 πρὸς σέ Ζεῦ Πισᾶτα (85,3),
 ἐν Νεμέαι (86,2) i ἐν Πυθοῖ (86,3),
 ὡς νεμεοδρομῶν. Μολύκωι δ' ἤνεγκε σέλινα (72,3),
 νικήσας Πτολεμαῖα καὶ Ἴσθμια καὶ Νεμέαι (76,3) oraz τοὺς Δελφοὺς παριδεῖν οὐκ ἐθέλει στεφάνους (76,4);
- nazwa zwycięskiej dyscypliny, np.:
 ἐμός ἵππος ἐνίκα (71,1),
 ἄρματι νικῶσαι ταὶ τέσσαρες εἰλομεν ἀμῆς (75,1),
 ἄρματι τελέωι (77,1),
 ἵππος οιοκέλης (86,2) i στάδιον (86,3);
- określenie przypisanej zawodnikowi kategorii, np.:
 τοῦ πῶλου (72,1);
- u schyłku V w. p.n.e. także informacja o liczbie dotychczasowych sukcesów sportowych, np.:
 ἐν Νεμέαι τετράκις (86,2) i δις ἐν Πυθοῖ (86,3),
 νικήσας Πτολεμαῖα καὶ Ἴσθμια καὶ Νεμέαι δις (76,3).

W zachowanych epigramatach „nowego” Posejdipposa można zauważyć wiele elementów wspólnych z epinikiami. Oprócz pojawiającej się w tekście nazwy

zwycięskiej dyscypliny sportowej, określenia przypisanej zawodnikowi kategorii lub informacji o liczbie odniesionych sukcesów sportowych, elementem łączącym te dwie tradycje jest także formalne obwieszczenie wspaniałego zwycięstwa. Oto kilka przykładów z twórczości epigramatyka z Pelli:

- δις δ' ἀνεκηρύχθην Ἴππόστρατος ἀθλοφόρος τ' ἦν (epigr. 71, wers 3),
- ἐν θορύβῳ δέ
Καλλικράτης δάφνην ἦρατ' ἀνὴρ Σάμιος (74, 11–12),
- ἄρματι τελέωι τρίς Ὀλύμπια νικῶ (77,1),
- παρθένος ἡ βασιλίσις σὺν ἄντυγι, ναί, Βερενίκη
πάντας ἅμα ζευκτοὺς ἀθλοφορεῖ στεφάνους,
Ζεῦ παρὰ σοὶ Νεμεᾶτα· (79,1–3),
- πρῶτοι τρεῖς βασιλῆες Ὀλύμπια καὶ μόνοι ἀμὲς
ἄρμασι νικῶμες καὶ γονέες καὶ ἐγῶ· (88,1–2),
- ἐστεφάνωσαν
θαλλῶι Τρυγαῖον (73,3–4).

W ten sposób Posejdippos ogłasza radosną nowinę o zwycięstwie hippicznym. Nie są to zbyt rozbudowane frazy zachwytu i radości ze sportowego sukcesu zawodnika, ponieważ nie pozwala na to poetyka epoki. Tymczasem Pindar obwieszcza zwycięstwo triumfatorów w kunsztowniejszy sposób, na miarę poetyki uprawianego gatunku, np.:

- ὕμνιν τόδε τᾶν λιπαρᾶν ἀπὸ Θηβᾶν φέρων
μέλος ἔρχομαι ἀγγελίαν τετραορίας ἐλελίχθονος,
εὐάρματος Ἰέρων ἐν ᾗ κρατέων
τηλαυγέσιν ἀνέδησεν Ὀρτυγίαν στεφάνοις,⁷ (*Oda Pytyjska II*, w. 3–6).

Aby lepiej dostrzec współwystępowanie podobnych elementów między epigramatami, szczególnie Posejdipposa, a pieśniami triumfalnymi należy podać kilka przykładów:

- wzmianka o dyscyplinie sportowej:
εἴ τί τοι Πίσας τε καὶ Φερενίκου χάρις⁸
νόον ὑπὸ γλυκυτάταις ἔθηκε φροντίσιν,
ὅτε παρ' Ἀλφεῶ σῦτο δέμας
ἀκέντητον ἐν δρόμοισι παρέχων
κράτει δὲ προσέμειξε δεσπότην,
Συρακόσιον ἵπποχάρμαν βασιλῆα. (*Oda Olimpijska I*, w. 18–23, wyścig wierzchem),

⁷ Tekst wszystkich zamieszczonych w artykule pieśni Pindara pochodzi z wydania: *Pindari carmina cum fragmentis*, edd. A. Turyn, Oxford 1952.

⁸ W powszechnym użyciu *χάρις* oznacza „wdzięk”, „powab”, tutaj natomiast rzeczownik rozszerza swoją semantykę i występuje także w znaczeniu „zwycięstwo”.

Ὀλυμπία μὲν γὰρ αὐτός
 γέρας ἔδεκτο, Πυθῶνι δ' ὁμόκλαρον ἐς ἀδελφεόν
 Ἴσθμοί τε κοινὰ Χάριτες ἄνθεα τεθρίππων δυωδεκαδρόμων
 ἄγαγον· (*Oda Olimpijska* II, w. 53–56, wyścigi zaprzęgów czterokonných);

- wyliczenie dotychczasowych zwycięstw:
 ἔστι δὲ καὶ διδύμων ἀέθλων Μελίσσῶ
 μοῖρα πρὸς εὐφροσύναν τρέψαι γλυκεῖαν
 ἦτορ, ἐν βάσσαισιν Ἴσθμοῦ δεξαμένῳ στεφάνους, τὰ δὲ κοίλα λέοντος
 ἐν βαθυστέρνου νάπα κάρυξε Θήβαν
 ἵπποδρομία κρατέων· (*Oda Istmijska* III lub III+IV, w. 9–13).

Trudno wyobrazić sobie dobrze ułożony epigramat uświetniający sukces sportowy zawodnika oraz pełny epinikion reprezentowany przez Symonidesa, Bakchylidesa i Pindara, bez informacji o imieniu zwycięzcy i jego ojca, bez nazwy ojczyzny, podania rodzaju obchodzonych uroczystości agonistycznych, bez nazwy zwycięskiej dyscypliny, określenia kategorii danego zawodnika, czy też informacji o liczbie odniesionych sukcesów. Jednak za opcjonalne dla epigramatu można uznać apostrofy do boga, do zwycięskiego zawodnika, do miejsca uroczystości sportowych, do ojczyzny triumfatora, lub celowe zwlekanie z podaniem podstawowych informacji o zwycięzcy oraz udoskonalenie stylistyczne i kompozycyjne tekstu. Elementy te często występują w odach triumfalnych Pindara, natomiast w epigramatach pełnią jedynie funkcje ozdobne. Epigramaty Posejdipposa z Pelli pochodzące z sekcji *ἵππικά* tymczasem zadziwiająco mocno przesiąknięte są wymienionymi elementami charakterystycznymi dla epinikionu. Dla przykładu, przytoczmy niektóre rodzaje apostrof z utworów hippicznych poety z Pelli:

- apostrofy skierowane do boga:
 Φοῖβ' (epigr. 71, wers 4),
 Ζεῦ παρὰ σοὶ Νεμεᾶτα (79,3),
 ὦ Νέμεε Ζεῦ (80,3),
 πρὸς σέ, Ζεῦ Πισᾶτα (85,3);
- apostrofy do zwycięzcy:
 ναί, Βερενίκη (79,1),
 πρῶτος, Ὀλυμπιονίκα, σὺ τὸν ταχὺν ἵππον ἔλουσας
 τοῦτον ἐν Ἀλφειῶι, Θεσσαλὲ Φυλοπίδα (84,1–2);
- apostrofy skierowane do miejsca agonów hippicznych:
 Πισᾶται (75,3),
 ὦ Νέμεε Ζεῦ (80,3),
 πρὸς σέ, Ζεῦ Πισᾶτα (85,3),
 Πισᾶται (87,2);
- apostrofy do ojczyzny zawodnika:
 πότνια Θεσσαλία (71,4).

Wśród elementów przejętych z epinikionu i opcjonalnych dla epigramatu epoki aleksandryjskiej wymienia się także wspomniane wyżej zamierzone zwlekanie z podaniem podstawowych informacji o triumfatorze, jak chociażby imię. Można przypuszczać, że taki zabieg ma miejsce w kilku epigramatach Posejdipposa z sekcji *ἱππικά*. W czterowersowym utworze 71 imię zwycięskiego Hipostratosa pada dopiero w wersie 3, podobna sytuacja ma miejsce w utworze 72 (Molykos). W wypadku epigramatów czterowersowych 73, 75 i 86, triumfator wymieniony jest dopiero w wersie ostatnim. Natomiast w dłuższych, czternastowersowych utworach, jak 74 i 78, imię zawodnika występuje w 12 wersie (74 – Kallikrates z Samos) lub w 13 (78 – Berenike). Często już w pierwszych wersach pojawia się zwycięski koń, a dopiero potem właściciel, np. epigramaty 71 i 72. Charakterystyczny dla epinikiów kunszt w obrębie stylistyki i kompozycji utworów, obecny również w epigramatach poety z Pelli, można zaobserwować w utworach 74 i 78. W epigramacie 74 poeta w wersie pierwszym bardzo zmyślnie podaje informację o nazwie igrzysk (Delfy) i zwycięskiej dyscyplinie (wyścigi zaprzęgów czterokonnnych). Potem równie umiejętnie przechodzi do relacjonowania ciekawego incydentu. Epizod narracyjny traktuje o zaskakującym rozstrzygnięciu kwestii zwycięstwa w sytuacji, gdy sędziowie nie są pewni do końca, który wóz pierwszy ukończył zawody⁹. Pod koniec utworu, gdy napięcie osiągnęło już swój szczyt, pada imię właściciela zwycięskiego zaprzęgu i następuje ostateczne przypiętowanie wygranej. Cały utwór zostaje zamknięty dedykacją – spiżowy pomnik rydwanu z woźnicą zostaje ofiarowany Θεοῖσι Ἀδελφεοῖς. Natomiast w kunsztownie ułożonym epigramacie 78 odnajdujemy kompozycyjną klamrę. W wersie pierwszym, otwierającym, podmiot mówiący wzywa śpiewaków, ogólnie poetów, do działania: εἶπατε, πάντες ἄοιδοί, ἐμὸν κλέος, tymczasem w dwóch ostatnich wersach zamykających klamrę następuje podsumowanie treści utworu – pojawia się nazwa konkurencji godnej poetyckiej pochwały, imię triumfatorki oraz ponowne, ale już dokładniejsze, przywołanie śpiewaków: τεθρίππου δὲ τελείου ἄείδετε τὸν Βερενίκης / τῆς βασιλευούσης, ὦ Μακέται, στέφανον (w. 13–14). Warto podkreślić, iż dotychczas to sam podmiot mówiący opiewał dokonania agonistyczne zwycięzcy, a nie, jak w wyżej opisanym epigramacie, innych twórców wzywał do działań poetyckich.

O wyrafinowaniu stylistycznym i kompozycyjnym ód triumfalnych Pindara można mówić jedynie w osobnej, wyłącznie temu zagadnieniu poświęconej pracy, ze względu na złożoność tej kwestii. Tymczasem należy, dla równowagi, przytoczyć kilka przykładów apostrof obecnych w odach hippicznych Pindara:

– apostrofy skierowane do boga:

Ζεῦ πάτερ,

εὐχομαι ταύταν ἀρετὰν κελαδῆσαι σὺν Χαρίτεσσιν (*Oda Nemejska IX*, w. 53–54),

⁹ Sędziowie (ἀγωνοθέταις), aby zawyrokować w sprawie zwycięstwa, rzucają kije (ράβδους). Nagle źrebica, która znajdowała się po prawej stronie w zaprzęgu czterokonnym, podniosła rzeszony kijek (αὐτὴ ῥάβδον ἐφειλκύσατο) i tym samym przyznała sobie prawo do triumfu.

Λύκιε καὶ Δάλοι' ἀνάσσω

Φοῖβε, Παρνασσῶ τε κράναν Κασταλίαν φιλέων (*Oda Pytyjska I*, w. 38–39);

– apostrofy do zwycięzcy:

σὲ δ', ὦ Δεινομένειε παῖ, Ζεφυρία πρὸ δόμων (*Oda Pytyjska II*, w. 18),

ὦ θεόμορ' Ἄρκεσίλα (*Oda Pytyjska V*, w. 5);

– apostrofy skierowane do miejsca agonów hippicznych:

Ἐλατήρ ὑπέρτατε βροντᾶς ἀκαμαντόποδος

Ζεῦ (*Oda Olimpijska IV*, w. 1, przez wskazanie na boga patronującego danym igrzyskom określano również miejsce zawodów – tutaj¹⁰ Olimpia);

– apostrofy do ojczyzny zawodnika:

Μεγαλοπόλεις ὦ Συράκοσαι, βαθυπολέμου

τέμενος Ἄρεος (*Oda Pytyjska II*, w. 1–2),

ὄς τὰν σὰν πόλιν αὔξων, Καμάρινα, λαοτρόφον (*Oda Olimpijska V*, w. 4).

Świadome zwlekanie z podaniem podstawowej informacji o triumfatorze niech egzemplifikuje *Oda Pytyjska VII*. W początkowych szesnastu wersach Pindar umieszcza uwagi metatekstowe – co należy umieszczać na początku pieśni, jako jej solidną podstawę, opowiada o dokonaniach przodków triumfatora oraz sukcesach samego zwycięzcy. Dopiero w wersie 17 wymienione jest imię zawodnika – Megakles.

Wśród wszystkich epigramatów Posejdipposa z sekcji *ἵππικά* jedynie kilka można określić mianem miniaturowego epinikionu spod znaku Pindara. Mam tutaj na myśli znakomicie dopracowaną formę pieśni triumfalnych tego przedstawiciela wielkiej trójki. Pierwszym z nich jest utwór 84 poety z Pelli, który przypomina krótkie epinikion w stylu Pindara:

– πρῶτος, Ὀλυμπιονῖκα, σὺ τὸν ταχὺν ἵππον ἔλουσας

τοῦτον ἐν Ἀλφειῶι, Θεσσαλὲ Φυλοπίδα·

εἰ καὶ σὸν μέγα δῶμα μεθύστερον ἐστεφανώθη

πάντεσσι πρῶται θειότεραι χάριτες.

Fylopidasie, mistrzu z Tessalii, tyś pierwszy

obmył tego rączego rumaka w Alfeju.

Choć wielki dom twój dalsze ozdabiały wieńce,

z wszystkich laurów ten pierwszy jest najbardziej boski¹¹.

Na pierwszym miejscu pojawia się triumfator: πρῶτος, Ὀλυμπιονῖκα (apostrofa). Potem poeta obdarowuje pochwałą zwycięskiego konia: τὸν ταχὺν ἵππον (konkurencja: wyścig wierzchem). Między podaniem imienia zawodnika (Φυλοπίδα – apostrofa) wraz z określeniem jego ojczyzny (Θεσσαλὲ – apostrofa) pojawia się

¹⁰ Zeus patronował również zawodom w Nemei.

¹¹ Wszystkie tłumaczenia epigramatów Posejdipposa zamieszczone w artykule pochodzą z: *Posejdippos. Epigramy*, przeł. J. Danielewicz, Warszawa 2004.

również informacja o miejscu igrzysk (metonimia) – ἐν Ἀλφειῷ (Olimpia¹²). Jak widać, dwa pierwsze wersy rozpoczynają od triumfatora (Ὀλυμπιονίκα) i na nim kończą (Θεσσαλὲ Φυλοπίδα). Zauważamy w tym miejscu kłamerę poetycką. Następnie poeta, nawiązując do odniesionego zwycięstwa, czyni uwagę o dalszych sukcesach sportowych rodziny: εἰ καὶ σὸν μέγα δῶμα μεθῦστερον ἐστεφανώθη / πάντεσσι πρώται θεϊότεραι χάριτες. Ostatnie dwa wersy (3–4) wieńczą cały utwór pochwalny. Należy zwrócić uwagę również na powtórzenie litery „π” na początku wersu pierwszego (πρῶτος) i ostatniego (πάντεσσι)¹³.

Kolejnym utworem Posejdidiprosa w rodzaju krótkiego epinikionu jest epigramat 79:

- παρθένος ἢ βασιλισσα σὺν ἄντυγι, ναί, Βερενίκη
 πάντας ἄμα ζευκτοὺς ἀθλοφορεῖ στεφάνους,
 Ζεῦ παρὰ σοὶ Νεμεᾶτα· τάχει δ' ἀπελίμπανεν ἵππων
 δίφρος ἐπεὶ κάμψαι τὸν πολλὸν ἠνίοχον,
 δαλοῖς δ' εἵκελοι ἵπποι ὑπὸ ῥυτῆρι θέοντες
 πρώτοι ἐς Ἀργολικοὺς ἦλθον ἀγωνοθέτας.

*Berenike, dziewczica – tak! – pani, w wyścigach
 zaprzęgów wszystkie wieńce rydwanem zdobywa
 w twojej, Zeusie, Nemei. Dzięki chyżym koniom
 wóz na zakręcie tłumy wyprzedzał woźniców.
 Rumaki–błyskawice, utrzymane w cuglach,
 pierwsze przed sędziów z Argos do mety dobiegły.*

Poeta zaczyna od pochwał odnoszącej sukces zawodniczki: παρθένος ἢ βασιλισσα. Następnie czyni wzmiankę o konkurencji: σὺν ἄντυγι (wyścig zaprzęgów), a całość zamyka¹⁴ apostrofą do triumfatorce: Βερενίκη. W wersie drugim i trzecim, w formie obwieszczenia zwycięstwa, pojawia się informacja o miejscu sukcesów hippicznych: πάντας ἄμα ζευκτοὺς ἀθλοφορεῖ στεφάνους, / Ζεῦ παρὰ σοὶ Νεμεᾶτα. Cały ten sześciowersowy utwór kończy się długą na prawie cztery pełne wersy partią narracyjną, w której poeta oddaje atmosferę zmagania sportowych na hipodromie.

Partia narracyjna obecna w tym epigramacie może zastępować miejsce rozbudowanego mitu w epinikiniach Pindara. Godna uwagi w tym utworze jest powtarzalność głosek na początku wersów: litery „π” w wersie pierwszym i drugim oraz litery „δ” w wersie czwartym i piątym. Sam zabieg¹⁵ został zaznaczony przez dwa niepodlegające zasadzie wersy – trzeci i szósty¹⁶.

¹² W podobny sposób określa miejsce zawodów (Olimpia) Pindar w Nem. VI, 18: πρῶτος ἐνεικεν ἀπ' Ἀλφειοῦ oraz w Ol. I, 20: ὅτε παρ' Ἀλφειῶ σὺτό δέμας.

¹³ Opisany zabieg kompozycyjny tworzy kolejną kłamerę w tym utworze.

¹⁴ Takie rozplanowanie poszczególnych słów w obrębie pierwszego wersu tworzy w nim kłamerę kompozycyjną.

¹⁵ Zob. epigramat 79 zamieszczony w całości wyżej.

¹⁶ Wers ten z wersem pierwszym zaczynają się na literę „π” i tworzą tym samym kłamerę kompozycyjną, w którą został ujęty cały epigramat.

Również epigramat 82 ma charakter krótkiego mini-epinikionu:

- εἶδε Ποσειδάων εὐχος μέγα, τὸν Βερενίκης
νικῶντ' ὠκυδρόμων ἵππον ἐπὶ σταδίων,
τὴν δὲ πολυστέφανον Μακέτην πέλας Ἀκροκορίνθου
παῖδα τὸ Πειρήνης σεμνὸν ἐθαύμας ὕδωρ
σὺν πατρὶ Πτολεμαίω· ἐκήρυξας γὰρ ἐν Ἴσθμῶι
τοσσάκις ἀθλοφόρον δῶμα μόνη βασιλῆς.

*Posejdon ujrzał wielki wyczyn: zwycięskiego
rumaka Bereniki na szybkich stadionach.*

*Dziewczyne macedońską przy korynckiej twierdzy
czciła święta Pejreny woda za jej wieńce*

*– wraz z ojcem Ptolemajem, bo na Istmie domu
triumf tylekroć jedna głosiłaś, królowo.*

W wersie pierwszym poeta umieścił obwieszczenie zwycięstwa triumfatorki wraz z jej imieniem oraz informacją o miejscu zawodów – Igrzyska Istmijskie: εἶδε Ποσειδάων εὐχος μέγα, τὸν Βερενίκης. Drugi wers traktuje o zwycięskiej konkurencji: νικῶντ' ὠκυδρόμων ἵππον ἐπὶ σταδίων. Wersy 3–5 są właściwą poetycką pochwałą sukcesów sportowych zawodniczki. Wers piąty dostarcza informacji o rodzie triumfatorki – imię ojca zastępuje całą dynastię: σὺν πατρὶ Πτολεμαίωι. Wers ostatni z połową wersu piątego wspomina, w formie zwrotu do samej zwyciężczyni, o dawnych dokonaniach Bereniki w tym samym miejscu (Igrzyska Istmijskie) i w ten sposób zamyka kwestię uczczenia odniesionego zwycięstwa: ἐκήρυξας γὰρ ἐν Ἴσθμῶι / τοσσάκις ἀθλοφόρον δῶμα μόνη βασιλῆς.

Natomiast utwory 74 i 78 przywołują na myśl rozbudowane ody triumfalne w stylu Pindara. Dłuższe epinikion miało bardziej rozwiniętą część narracyjną (często mit) oraz obszerniej, czyli dokładniej, chwaliło ród zwycięzcy. Rozpocznijmy zatem od epigramatu 78 Posejdipposa:

- εἶπατε, πάντες ἀοιδοί, ἐμὸν κλέος, εἴποτ' ἀρέσκει
γνωστὰ λέγειν, ὅτι μοι δόξα παλαιόγονος
ἄρματι μὲν γάρ μοι προπάτωρ Πτολεμαῖος ἐνίκα
Πισαίων ἐλάσας ἵππον ἐπὶ σταδίων,
καὶ μήτηρ Βερενίκη ἐμοῦ πατρός· ἄρματι δ' αὖτις
νίκην εἶλε πατὴρ ἐκ βασιλέως βασιλεὺς
πατρός ἔχων ὄνομα· ζευκτὰς δ' ἐξήρατο πάσας
Ἀρσινόη νίκας τρεῖς ἐνὸς ἐξ ἀέθλου·
πατρός νῦν τιμῶ γένος ἱερὸν ἠδὲ γυναικῶν
κέκλημαι φέγγος παρθένιος βασιλῆς.
ταῦτα μὲν εὐχε ἐπείδεν Ὀλυμπία ἐξ ἐνὸς οἴκου
ἄρμασι καὶ παίδων παῖδας ἀεθλοφόρους·
τεθρίππου δὲ τελείου αἰείδετε τὸν Βερενίκης
τῆς βασιλευούσης, ᾧ Μακέται, στέφανον.

*Głóście, wszyscy pieśniarze, mą sławę, jeżeli
miły wam temat znany – bo słyne od dawna.
Już mój dziad, Ptolemajos, odniósł triumf wozem,
popędzając rumaki na stadionach Pizy,
tak samo Berenike, matka ojca. Ojciec
znów zwyciężył rydwanem – król, potomek króla,
o ojcowskim imieniu. Trzy biegi w zaprzęgu
w jednych zawodach wieniec dały Arsinoe.
Teraz ja czczę ród święty ojca, nazywana
światłością pośród kobiet, dziewiczą królową.
Tyle zwycięstw rydwanów tej jednej rodziny,
laury dzieci ich dzieci Olimpia ujrzała.
Lecz za triumf kwadrygi pełnej wysławiajcie
królową Berenikę, piewcy z Macedonii!*

Na początku trzeba zaznaczyć, że w odróżnieniu od dotychczas omówionych epigramatów, w utworze tym przemawia sama triumfatorka – Berenike. Tym samym zwycięzczyni staje się podmiotem lirycznym. I tak w pierwszych wersach zwraca się do poetów, śpiewaków, z prośbą o głoszenie jej chwały, zdobytej w wyścigach wozów już dawno: εἶπατε, πάντες ἄοιδοί, ἐμὸν κλέος, εἴποτ' ἀρέσκει / γνωστὰ λέγειν, ὅτι μοι δόξα παλαιόγονος / ἄρματι. W tych wersach zatem obecna jest informacja o odniesionych wcześniej sukcesach i dyscyplinie sportowej. W wersach 1–2 pojawia się także bardzo interesujące odwołanie do poetyki epoki aleksandryjskiej¹⁷: εἴποτ' ἀρέσκει / γνωστὰ λέγειν, ὅτι μοι δόξα παλαιόγονος. Podobnie Pindar w swoich utworach dużo miejsca poświęca kwestii budowania pieśni¹⁸, szczególnie sławiących zwycięzców sportowych. Przez kolejnych sześć wersów (3–8) Berenike opowiada o sukcesach hippicznych swojej potężnej rodziny:

γάρ μοι προπάτωρ Πτολεμαῖος ἐνίκα
Πισαίων ἐλάσας ἵππον ἐπὶ σταδίων,
καὶ μήτηρ Βερενίκη ἐμοῦ πατρός· ἄρματι δ' αὖτις
νίκην εἶλε πατήρ ἐκ βασιλέως βασιλεὺς
πατρός ἔχων ὄνομα· ζευκτὰς δ' ἐξήρατο πάσας
Ἀρσινόη νίκας τρεῖς ἐνὸς ἐξ ἀέθλου·

¹⁷ Poetyka czasów Posejdiipposa z Pelli zakładała poszukiwanie przez twórców tematów nowych, informacji mało znanych lub nieznanymi wcale. Berenike słynąca od dawien dawna ze swych sukcesów hippicznych nie jest tematem nowym, zaskakującym. Natomiast triumfatorów sportowych opiewano już dużo wcześniej, chociażby w odach triumfalnych wielkiej trójki (Simonides, Bakchylides, Pindar).

¹⁸ Niech służą za przykład następujące utwory hippiczne Pindara: Ol. III, VI oraz Pyt. VII.

W wersji 9 zwyciężczyni podkreśla swój wkład w dorobek agonistyczny rodu: πατρός νῦν τιμῶ γένος ἱερὸν ἠδὲ γυναικῶν. Kilka pochwał odnoszących się bezpośrednio do triumfatorki odnajdujemy w wersach 9–10: πατρός νῦν τιμῶ γένος ἱερὸν ἠδὲ γυναικῶν / κέκλημαι φέγγος παρθένιος βασιλῆς. Podsumowanie sukcesów hippicznych całej dynastii odniesionych w Olimpii – pojawia się zatem informacja o miejscu zawodów, mieści się w obrębie dwóch wersów (11–12): ταῦτα μὲν εὔχε ἐπεῖδεν Ὀλυμπία ἐξ ἑνὸς οἴκου / ἄρμασι καὶ παίδων παῖδας ἀεθλοφόρους. Natomiast imię triumfatorki, podobnie jak nazwa zwycięskiej konkurencji – w tym utworze wyścig rydwanów czterokonných, pada dopiero w wersji przedostatnim (w. 13), co jest z pewnością świadomym zabiegiem poetyckim, polegającym na opóźnieniu informacji: τεθρίππου δὲ τελείου ἀεῖδετε τὸν Βερενίκης. Ten sam wers trzynasty i następny zamyka klamrę kompozycyjną otwartą w wersji pierwszym, następuje ponowne wezwanie poetów: ὦ Μακέται, oraz tym razem już doprecyzowana prośba – chwalenie sukcesu hippicznego z Olimpii w wyścigach wozów: τεθρίππου δὲ τελείου ἀεῖδετε τὸν Βερενίκης / τῆς βασιλευούσης, ὦ Μακέται, στέφανον.

W epigramacie 74 nie ma rozbudowanej pochwały sukcesów sportowych rodu, ale jest za to długa partia narracyjna, która może zastępować miejsce mitu z ód triumfalnych Pindara¹⁹:

- ἐν Δελφοῖς ἢ πῶλος ὄτ' ἀντιθέουσα τεθρίπποις
 ἄξονι Θεσσαλικῶι κοῦφα συνεξέπεσε
 νεύματι νικήσατα, πολὺς τότε θροῦς ἐλατήρων
 ἦν ἀμφικτύοισιν, Φοῖβ', ἐν ἀγνοθηταῖς·
 ῥάβδους δὲ βραχέες χαμάδις βάλον, ὡς διὰ κλήρου
 νίκης ἠνιόχων οἰσομένων στέφανον·
 ἦδε δὲ δεξιόσειρα χαμαὶ νύσσασ' ἀκεραίων
 ἐκ στηθέων αὐτῆ ῥάβδον ἐφεικύσατο,
 ἢ δεινὴ θήλεια μετ' ἄρσεσιν· αἱ δ' ἐβόησαν
 φθέγματι πανδήμωι σύμμικτα μυριάδες
 κείνηι κηρύξαι στέφανον μέγαν· ἐν θορύβωι δὲ
 Καλλικράτης δάφνην ἦρατ' ἀνὴρ Σάμιος,
 Θεοῖσι δ' Ἀδελφεοῖς εἰκὼ ἑναργέα τῶν τότε ἀγώνων
 ἄρμα καὶ ἠνιοχὸν χάλκεον ὦδ' ἔθετο.

*Kiedy w Delfach ta młoda klacz w wyścigach kwadryg
 równocześnie z tessalskim wozem metę zwinnie
 minęła, zwyciężając o włos, krzyk woźniców
 podniósł się przed sędziami, Febie, amfiktionii.
 Ci w mig na ziemię kijki rzucili, o wieńcu
 zwycięstwa dla woźniców chcąc przesądzić losem.
 Ta, z prawa zaprzęgnięta, w niewinnym odruchu*

¹⁹ Dla przykładu, rozbudowany mit pojawia się w następujących odach triumfalnych Pindara: Ol. I, VI oraz Nem. I, i w wielu innych.

*łeb pochyliwszy, sama gałązkę podniosła
– dzielna dziewczyna pośród mężczyzn – a tłum widzów
zjednoczył się we wspólnym okrzyku, by przyznać
jej właśnie wielki wieniec. Wśród burzy oklasków
mąż z Samos, Kallikrates, laur dostał w nagrodę.
On Boskiemu Rodzeństwu kopię tych zawodów
– rydwan oraz woźnicę ze spiżu tu złożył.*

Już z wersu pierwszego dowiadujemy się o miejscu zawodów (Igrzyska Pytyjskie) i poznajemy zwycięską konkurencję – wyścigi kwadryg: *ἐν Δελφοῖς ἢ πῶλος ὄτ' ἀντιθέουσα τεθρίπποις*. Trzy następne wersy (2–4) rozpoczynają właściwą partię narracyjną, w której zrelacjonowany został przebieg sporu o przyznanie ostatecznego zwycięstwa.

Należy zwrócić uwagę na wyraźną apostrofę do Apollona: *ἦν ἀμφικτύοισιν, Φοῖβ', ἐν ἀγωναθέταις*. Umieszczenie wezwania do boga patronującego Igrzyskom Pytyjskim pomiędzy terminami oznaczającymi sędziów rozstrzygających o zwycięstwie jest znaczące. Ten zabieg stylistyczny może podkreślać, iż to właśnie syn Latony, kierując zachowaniem klaczy, zdecydował o sukcesie Kallikratesa. W wersach następnych (5–8) została opowiedziana procedura weryfikacji zwycięstwa przez skład sędziowski, w której aktywny udział wzięła zwycięska klacz z wozu Samijczyka (*ἢ πῶλος* – żrebica).

Po krótkiej pochwalie klaczy w 9 wersie: *ἡ δεινὴ θήλεια μετ' ἄρσεσιν*, oraz ukazaniu radości uczestników igrzysk z werdyktu sędziów w wersach 9–11: *αἱ δ' ἐβόησαν / φθέγματι πανδήμωι σύμμιγα μυριάδες / κείνηι κηρύξαι στέφανον μέγαν*, poeta przechodzi do obwieszczenia radosnego zwycięstwa (w. 11–12): *κείνηι κηρύξαι στέφανον μέγαν· ἐν θορῦβωι δὲ / Καλλικράτης δάφνην ἦρατ' ἀνήρ Σάμιος*. Należy podkreślić, że dopiero w wersie 12 pada imię triumfatora i nazwa jego ojczyzny: *Καλλικράτης δάφνην ἦρατ' ἀνήρ Σάμιος*. Epigramat zakończony jest dwuwersową dedykacją (w. 13–14), która w interesujący sposób podsumowuje całą opowieść – jako wotum ze spiżu złożony zostaje wóz wraz z woźnicą:

*Θεοῖσι δ' Ἀδελφεοῖς εἰκὴ ἐναργέα τῶν τότ' ἀγῶνων
ἄρμα καὶ ἠνίοχον χάλκεον ὧδ' ἔθετο.*

Dwa ostatnie wersy (13–14) pozwalają badaczom zakwalifikować ten utwór jako wotywny.

Dla poezji enkomiaistycznej czasów Simonidesa, Bakchylidesa i Pindara najważniejszy jest zwycięzca, czyli właściciel konia, całego zaprzęgu i jego wielki sukces sportowy. Z tego powodu nie określam mianem *miniaturowego epinikionu* tych epigramatów sekcji *ἵππικά*, które w centrum zainteresowania stawiają zwycięskiego konia, a nie jego właściciela. Tak dzieje się w przypadku niektórych utworów hippicznych Posejdipposa, np.: 71, 72, 73, 75, 76, 83, 86, 87. Zwycięzca/właściciel konia lub zaprzęgu wyróżnia się natomiast w epigramatach, np.: 77, 78, 79, 82, 84, 85, 88. Cechy przejęte wprost z epinikionu, które pojawiają się

w epigramatach poety z Pelli, umożliwiając wyodrębnienie następującej grupy utworów sekcji *ἵππικά*: 74, 78, 79, 82, 84, 87, 88. Przeprowadzona analiza pozwala na wyróżnienie dwóch grup epigramatów hippicznych Posejdipposa, które, moim zdaniem, można próbować nazwać *miniaturowym epinikionem* (*mini-epinikionem*) lub *epigramatem triumfalnym*, które zbliża się do hippicznych pieśni zwycięskich Pindara: *mini-epinikion krótkie* (79, 82, 84) oraz *mini-epinikion długie*, o bardziej rozbudowanej strukturze (74 i 78). W ostatniej klasyfikacji za najważniejsze uznałem: 1. wszelkie wyrafinowanie pod względem stylu i kompozycji, 2. wyniesienie na piedestał zwycięzcy, czyli właściciela konia i całego zaprzęgu, wraz z jego sukcesem agonistycznym, 3. zauważalne pochwały zawodnika, 4. epizody narracyjne – mniej lub bardziej rozbudowane, 5. rozwinięcie pochwały rodu razem z triumfami hippicznymi poszczególnych członków rodziny, 6. obecność/ udział bogów w sukcesie sportowym zawodnika. Omówione szczegółowo mini-epinikiony długie wyróżniają się: w wypadku utworu 74 rozbudowanym epizodem narracyjnym, który może zastąpić miejsce mitu w odach hippicznych Pindara, natomiast w wypadku utworu 78 wyjątkowo rozwiniętą pochwałą rodu²⁰ zwycięzcy. Za szczególnie interesujące mini-epinikion krótkie uznaję utwór 84 ze względu na jego uroczysty styl. Epigram 74 zaskakuje godnym uwagi pomysłem poety, aby zrelacjonować procedurę postępowania w sytuacji niejasnego zwycięstwa zawodników, oraz by zaangażować biorącą udział w wyścigu zaprzęgów klacz, która najprawdopodobniej za sprawą bóstwa, rozsądziła powstały spór. Natomiast utwór 78 jest interesujący ze względu na pochwałę zwyciężczyni, która zostaje wygłoszona ustami samej triumfatorki²¹ oraz z powodu pojawiających się w wersji pierwszym śpiewaków/poetów (ἄοιδοί) mających opiewać hippiczne zwycięstwo zawodniczki. Nie sposób nie zauważyć, że wśród utworów Posejdipposa z Pelli, przypominających krótkie i długie epinikion znane z twórczości Pindara, część dotyczy sukcesów hippicznych osoby tej miary co Hieron z Syrakuz wychwalany przez wielkiego poetę beockiego (np. Ol. I, VI oraz Pyt. II), albo Teron z Agrygentu (np. Ol. II i III) – Berenike sławiona jako triumfatorka w epigramach 78, 79 i 82. Ponadto w utworze 74 poeta opiewa sukces Kallikratesa z Samos, dowódcy floty Ptolemeusza II, podobnie jak Pindar chwali Chromiosa, dowódcę wojskowego i szwagra Hierona, za zwycięstwo w wyścigu kwadryg.

Posejdippos z Pelli dotyka w niektórych swoich epigramach hippicznych poetyki epinikionu spod znaku Simonidesa, Bakchylidesa i Pindara. Zgodnie z ambicjami literackimi swojej epoki tworzy pochwały zwycięzców zawodów sportowych w formie epigramatów, ale za pomocą dłuta pieśni triumfalnych znanych z twórczości poetyckiej Pindara, dodając pewne *novum* w obrębie obu gatunków. W celu zaakcentowania nietypowej poetyki utworów, warto nazwać niektóre epigramaty z sekcji *ἵππικά* Posejdipposa *miniaturowym-epinikionem* lub *epigramatem*

²⁰ Rozwinięta pochwała rodu występuje, na przykład, w następujących odach zwycięskich Pindara: Ol. II i Ol. VI.

²¹ W utworach Pindara podobne zjawisko byłoby interpretowane jako przejaw *ὑβρις*.

triumfalnym, czyli utworem epigramatycznym o wysokim stopniu pokrewieństwa z odami zwycięskimi Simonidesa, Bakchylidesa i Pindara.

*Uniwersytet Wrocławski
Instytut Studiów Klasycznych, Śródziemnomorskich i Orientalnych
ul. Szewska 49, 50-139 Wrocław*

THE *HIPPIKA* OF POSEIDIPPUS AGAINST THE BACKGROUND OF THE SONGS
OF PINDAR

Abstract

The article analyses the epigrams of Poseidippos of Pella from the section of *ἵπικα* (71–88) compared to the equestrian and charioting epinikia of Pindar. The elements, which appear in the poet of Pella's works, can be found in epinikion poetics and thus two types of equestrian and charioting epigrams of Poseidippos can be distinguished. These are: a short mini-epinikion (79, 82, 84) and a longer mini-epinikion (74, 78). The article discusses the unique poetics of Poseidippos' epigrams, emphasising their close relationship to the victory odes of Simonides, Bacchylides and Pindar.

Keywords: Poseidippos, Pindar, Bacchylides, epinikion, epigram, hippika